

Csáji László Koppány

Diszciplinánk újragondolása a világjárvány alatt

Reconsidering our disciplines in pandemic times:
Views and experiences of emerging and established scholars
[SIEF Young Scholars Working Group] Know05

Beszámoló a 15. SIEF kongresszusról, 1

*(Breaking the rules? Power, participation and transgression.
Helsinki, 2021. június 19–24.)*

DOI: [10.54742/tabula.2021.1.05](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.1.05)

1.

A *Diszciplinánk újragondolása a világjárvány alatt – fiatal és már befutott kutatók tapasztalatai és nézetei* című panel a SIEF Young Scholars Working Group részéről Nada Kujundžić (University of Zagreb), Ana Svetel (University of Ljubljana), Csáji László Koppány (FilmEU) és Gunnar Óli Dagmararson (University of Iceland) szervezésében valósult meg 2021. június 23-án. A kutatási témák, a tanulmányi- és munkalehetőségek járványhelyzetben történő változását közvetlen tapasztalatok alapján kívánták a szervezők áttekinteni. A panel két részből állt: az első előadásokat tartalmazott, míg a másodikat egy kerekasztalbeszélgetés képezte.

2.

Az első előadást Tina Ivnik és Manca Račič tartotta (mindketten a University of Ljubljana PhD hallgatói), *Pandemic and researchers at the beginning of their careers* (A járvány és a karrierjük kezdetén lévő kutatók) címmel. Az előadásban néhány összehasonlítási szempont szerint elemezték öt fiatal kutató (PhD hallgató) életvilágát: 1. tudták-e folytatni terepmunkájukat, 2. szakirodalmi hozzáférésük mennyiben változott, 3. az akadémiai közösség személyi kapcsolataiban milyen változás történt, 4. a megélhetésük elnehezült-e, és ha igen, ez hogyan hatott a kutatómunkájukra. Az öt életvilág közül kettő maga a két előadóé, további három pedig ljubljana-i doktorandusz kollégáiké volt. Ezekből rajzolódtak ki a járvány hatásai, az alkalmazkodási és lehetséges túlélési stratégiák. Teljesen eltérő volt például annak a helyzete, akinek a felesége részmunkaidőben dolgozott, így az otthon lévő gyerekekre felváltva tudtak vigyázni, mint annak, aki egyedül nevelte kicsi gyermekeit, vagy annak, aki gyermektelen tanítóként a digitális oktatásra történő áttérés másik oldaláról tapasztalta meg ezt az új helyzetet. A két utóbbi doktorandusznak fel kellett függesztenie a tanulmányait, míg az előbbinek még viszonylag több ideje is maradt a kutatómunkára, a szakirodalom feldolgozására, igaz, a terepmunkáját a saját munkahelyén végezte, így ez összekapcsolható volt a járványhelyzettel. A 3 és 13 éves gyermekét egyedül nevelő nő korábban számíthatott a szülei (és nagyszülei) segítségére, de a vírusveszély miatt ez megszűnt, így teljesen lefoglalta a két gyermek felügyelete, ellátása. Reggel 5-kor kelt, hogy dolgozni is tudjon, hiszen fordító és szerkesztő egy folyóiratnál. Este, amikor a gyerekek lefeküdtek már nem bírt a PhD-jával foglalkozni. Az előadók élethelyzete más volt. Őket a Ljubljana-i Egyetem Kulturális Antropológia Tanszéke doktoranduszként foglalkoztatta; munkájuk része volt, hogy a disszertációjukon dolgozzanak.

Az egyik előadó (Manca) terepmunkája nyugdíjasokhoz kötődik, ezért – nehogy megfertőzze az idős adatközlőket – megpróbált virtuális térben készíteni interjúkat, kevés sikerrel. Másikuk (Tina), egy, a határ közelében fekvő olasz falu lokális közösségben végzi a terepmunkáját, ami fizikai jelenléte igényel. Az első hullámban teljesen lezárták a határokat, de a másodikban is nagyon sok adminisztrációra volt szükség ahhoz, hogy kiutazhasson, ráadásul nem voltak egyértelműek a szabályok, így a szokásosnál kevesebb időt tudott terepen tölteni. Sokan még akkor is tartottak a betegségtől, amikor már be voltak oltva, ezért még idén is csak szabad ég alatt, nagy távolságból tudott beszélgetni, ami megnehezítette a kötetlen társalgást és az interjúzást. A könyvtárak bezárása miatt sokkal több könyvet kellett megvásárolniuk, például e-könyvként. Egy idő után a második hullámban már lehetett ugyan kölcsönözni a könyvtárból (a futár miatt átlagosan 4 eurós díjért), ezért néha egy használt könyv megvásárlása jobban megérte. Az előadók kiemelték a sok számítógéphasználat miatti fejfájást, amit azok tudtak jól kezelni, akik ki tudtak járni erdőbe, parkba. Az elemzésbe bevont személyek közül hárman rengeteg olyan online előadást is meg tudtak hallgatni, ahova egyébként személyesen nem tudtak volna elutazni. Mindannyiuknál megfigyelhető jelenség volt a járvány alatt az online események (előadások, kerekasztal-beszélgetések, workshop-ok, koncertek stb.) ugrásszerű növekedése, amelyek a második hullámban követetetlenül elszaporodtak. Sokszor elvárás volt, hogy az előadók bekapcsolódjanak, de az átfedések miatt ez nem mindig sikerült (igaz, némelyiket vissza is lehetett nézni). Az online események ritkán érték el az offline előadások, konferenciák, meetingek hatékonyságát, az előadások általánosabbak, kevésbé elmélyültek voltak. Új fogalomként jelent meg a „Zoom-fáradtság”. Tapasztalataik szerint kimerítőbbek az ilyen megbeszélések, mint az offline találkozók. Az izoláció az akadémiai személyi kapcsolatokat viselte meg leginkább: az offline konferenciákat törölték, a személyes találkozásokat, megbeszéléseket, bemutatkozásokat azonban nem helyettesítette az email vagy videóchat. A legfrissebb tapasztalat pedig az ún. „posztkorona-túlterheltség” volt, amikor be kellett hozni a lemaradásokat, és ez szintén gátolta a személyes kapcsolatok ápolását, hiszen az olvasás, írás, személyes ügyintézés feladatait kellett elsődlegesen elvégezni, a szociális kapcsolatok háttérbe szorultak. A nők számára (akik általában nagyobb részt vállalnak a gyereknevelésben, főként ha egyedülállók) pedig különösen nehéz volt ez a Covid-időszak.

3.

A második előadást Ana Svetel és Veronika Zavratnik tartotta (mindketten a University of Ljubljana PhD hallgatói) *Ethnographic approaches to online social networks in pandemic times: opportunities, challenges, limitations* (A társadalmi hálózatok etnográfiai megközelítései a járványidőszakban: lehetőségek, kihívások, korlátok) címmel. Kutatásukat 2020 márciusában kezdték, kifejezetten a járvány társadalmi tematizálásával, az online tartalmak folklórjával kapcsolatban, bár már korábban is folytattak digitális etnológiai kutatásokat. Kiemelték, hogy az online and offline világok között nincs éles határvonal: több szállal kötődnek egymáshoz epiztemológiai és ontológiai szempontból is, tehát nem beszélhetünk két „külön világról”. Az előadók hat szlovén facebook-csoportra és ezek Instagram megjelenésére fókuszáltak. Már 2020 áprilisában létrehoztak egy saját Facebook csoportot *Impressziók a járványról* címmel (szlovén nyelven), ahova élménybeszámolókat és megosztott online tartalmakat vártak (pl. fotó, képernyőkép stb.). 2021. január 18. és február 18. között minden megosztott tartalmat nyomon követték az eredeti helyen is, és archiváltak, hogy a változási dinamika kiolvasható legyen az adatokból. Különös jelentőségre tett szert a szlovén politikai szféra témáinak beszüremlése a járvány-diskurzusba, továbbá az első és második hullám

összehasonlítása, hiszen másként reagáltak a közösségi média különböző aktorai a helyzetre. A világjelenség percepciója és megítélése jelentősen megváltozott Szlovéniában, a második hullámban más tartalmakkal kapcsolódott. A lájkolás, az emoji, a *re-posting* (megosztás, továbbítás) a mindennapi szociális viselkedésünk részévé és társadalmi elvárásokká váltak. Az eladók kutatása sok módszertani kérdést is felvetett, ezért viszonylag hamar az önreflexióra is kiterjedt a vizsgálatuk: hogyan pozicionálják magukat, milyen etikai kérdések merülnek fel stb. Kiemelték, hogy túl sok adat árasztja el a kutatót, és csak akkor lehet jól szelektálni, ha bizonyos kérdésekre fókuszálva kutatnak, ami azonban megnehezíti a kontextualizációt. Az adatok nem maradnak meg változatlanul, sokszor eltűnnek. Ezért folyamatosan archiválni kell őket, ami csak szelekcióval lehetséges, mert „mindent” nem lehet lementeni. Az is fontos, hogy nem az összes adathoz férhet hozzá a kutató (van, amit csak az admin, vagy kiválasztott emberek, zárt csoportok láthatnak stb.), és megszűrik, hogy mit tesznek nyilvánossá, mit törölnek. A nagy közösségi média cégek, például a Facebook sokszor etikai vagy más megfontolásból is szűrik, letiltanak egy időre vagy kitiltanak. Azt, hogy ki milyen tartalomhoz fér hozzá, algoritmusok irányítják a platformtulajdonos cégek szempontjai és elvárásai alapján. Hogy mit sodor a képernyőnkre az internet, azt nem (vagy nem csak) a kutató választja ki. Tehát mindenki máshogy látja „ugyanazt” a platformot (FB, Insta). Az algoritmusok elemzik a felhasználók magatartását, és attól függően – a platformtulajdonos gazdasági érdekének megfelelő – találatokat, adatokat hoznak ki számára első oldalakra. Az online média nemcsak „közvetítő közeg”, hanem alakítója is a szociális viselkedésünknek. A kutató arra klikkel, ami érdekli, és úgy tűnik egy idő után, hogy a csapból is ez a téma folyik, pedig csak az algoritmus miatt éri így; ha más ember lépne be, neki nem ezeket hozná fel. Ezáltal aktív részese lesz a terepnek a klikkelő kutató is. Az etikai kérdések között az előadók kiemelték, hogy az adatközlői státusz is átértékelődik; nem lehetséges mindenkitől engedélyt kérni, és arra sincs lehetőség, hogy a kutató mindenkinek ismertesse saját státuszát, kutatási témáját, ugyanakkor fontos, hogy a nem nyilvános adatoknál ezt a kutatói tájékoztatást minden esetben meg kell adni. Az archiválás nem helyettesíti a terepnaplót, mert az előbbi csak a primer szövegekre, képekre koncentrálna (elment). Ez azonban olyan nagy mennyiségűvé válik, hogy kezelni csak rendszerezés után lehet, azonban nehéz „többdimenziós”, különböző szempontokat érvényesítő archívumstruktúrát kialakítani, ha csak nem sokszorozzuk meg az adatokat, és tesszük ide is, oda is. Az előadók az általuk létrehozott archívumban (képernyőképek, lementések) tematikus kategóriákat határoztak meg (pl. szociális problémák, összeesküvés-elméletek), de kiemelték, hogy sokszor több témába is beleillett az adott tartalom. Az archívum tartalmi táblázatában oszlopokat és színeket is használtak, hogy könnyebb legyen később az áttekintés és a keresés. A törölt vagy elakadt és máshol folytatott tartalmakat is igyekeztek regisztrálni és kutatni a változások okát, dinamikáját. Az előadók szerint diszkurzív műfajok (*discursive genre*) keletkeznek, pl. a „Mi jár a fejedben?” keretben adott tartalmak. Magatartás- és tartalomminták alakulnak ki, amelyek csak látszólag tűnnek új műfajnak. Az Instagramon az „elkapni és megosztani a pillanatot a világgal” stílus miatt meglepő, mulatságos vagy akár megbotránkoztató fotók, videócskák válnak mintákká, klisékké, de például az összeesküvéselméletek is nagyon sokféle keretben utat törnek.

4.

A harmadik előadást Tamás Ildikó (ELKH) és Csáji László Koppány (FilmEU) tartotta *How the “field”, our fieldwork, and research topics have changed during COVID-19 pandemic* (Hogyan változott a „terep”, a terepmunka és a kutatási téma

a Covid-19 járvány során) címmel. Tamás Ildikó a diák- és gyermekfolklórt kutatta a járvány kitörésekor, míg Csáji László Koppány egy erdélyi népi próféta által szervezett Kárpát-medencei új vallási mozgalom körében végzett terepmunkát. A járvány során mindkettőjüknek új kihívással kellett szembenézniük: ha folytatni akarják terepmunkájukat az általuk kutatott társadalmi csoport körében, merőben új módszerekre van szükség, hiszen maguk a kutatott közösségek is többé-kevésbé alkalmazkodtak a járványhoz, magatartásuk is jelentősen változott. Az előadásukban egyetlen tematikus vezérfonalat emeltek ki: azt, hogy hogyan vált a vécepapír a járvány egyik központi motívumává, milyen módon használták ezt fel, és milyen tartalmak, értékek kapcsolódtak hozzá. A két, egymástól eltérő referencia-csoport kialakította a saját stratégiáit mind a járványhelyzet kezelésére, mind a gyorsan hozott és kevés árnyalattal bíró szabályok „rugalmasabbá tételére” (pl. kutyasétáltatás ürügyén vagy alkalmi munkaigazolás révén a kijárási tilalom kijátszása, az online tér rétegződése: szűkebb, bensőségebb csoportok kialakítása). A vécepapír tematizálása már a járványügyi korlátozások előestéjén megkezdődött a pánikvásárlás és a felhalmozás kifigurázásakor. Viccek, anekdoták, hírek, álhírek és rémhírek mellett megannyi mém illusztrálja ezt. Később a felhalmozásból keletkezett árukészlet státuszszimbólummá válása szolgáltatott alapot a társadalomkritika megfogalmazására, görbe tükröt állítva magunk, környezetünk elé. A járványhelyzet későbbi stádiumában a szemantikailag sok új jelentéssel bővült vécepapír alkalmassá vált a kreatív, játékos újrafelhasználásra, ami ismét elindított egy – főleg online – folklórképződést. Ezekben az egyes műfaji kategóriák összemosódtak, átfedések és átmenetek sora jelzi, hogy az adott téma milyen sokrétű formai keretekben ölthet testet. A vécepapír következő megjelenése a szokásos rituális év jeles alkalmaihoz (a húsvéthoz, az augusztus 20-i „év tortájához”, a karácsonyhoz) kötődik. A húsvéti tojástól a karácsonyfadíszig a vécepapír sajátos jelentésárnyalatokat és többletjelentés-rétegeket hordozva vált e rég meglévő folklóryananyag részévé. Végezetül a vécepapír az online és az offline szférában is olyan konnotatív tartalmi többletet kapott, ami a járványhelyzeten túlmutató, azt túlélő jelentésalkotási folyamatot jelez számunkra. Az előadók ugyanakkor arra is rámutattak, hogy a meghatározó többség számára teljesen újdonságként ható kontextusok és jelentésrétegek az adott közösségeken belüli, meglévő diskurzusokhoz illeszkednek, azokat alakítják tovább a jelentéskonstrukció során. A kutatás részét képező iskolák egyikében a szinte állandó vécepapírhiány már eleve kialakította a maga helyi folklóriját, de a dekorációként/játékként történő felhasználás is régi gyakorlat több oktatási intézményben (szalvétatartók, játékrakéták, ceruzatartók, farsangi jelmezek készülnek vécepapírból). Mindezt a komplex folyamatot az előadók online és offline példák tucatjaival illusztrálták.

5.

A negyedik előadást Gunnar Óli Dagmararson (University of Iceland) tartotta *'The situation': how governmental disease control measures in Iceland have affected the study, work and live of Icelandic ethnology and folklore students* („A helyzet”. Hogyan hatottak a kormányzati járványügyi intézkedések az izlandi etnológus és folklorista hallgatók tanulmányaira, munkájára és életére) címmel. Az előadó szerint az izlandi társadalom liminalitás-szerű állapotba került a járvány alatt, hasonlóképpen, mint a II. világháborúban, amikor minden hadra fogható férfi távol volt, és az utcák kiürültek. Az előadó kérdőívet töltetett ki (hús BA, MA, PhD hallgatóval és posztdoktorral). A kérdőívek nem voltak anonimek, így ezeket interjúkkal egészítette ki. Izlandon az oktatás fokozatosan leállt, az Etnológia Tanszéken szinte összeomlott, mivel a digitális átállás nem sikerült az első hullámban. Sok diák végzett korábban nyári munkát, rész- vagy teljesidős munkát, amelyek

sorra megszűntek, a diákok bevétel nélkül maradtak. Akinek gyermeke volt, még nyomasztóbb helyzetbe került. Sokan hazajöttek külföldről, mert ott sem maradt munka, így a munkakeresők létszáma megnőtt. Az izlandi kormány nem segítette a munkájukat elvesztett diákoknak, ők úgymond a sor végén álltak, mivel a politikusok szerint a diákok „csak tanulnak”, a munkanélküliségi támogatásokból kimaradtak. A költségvetési megszorítások miatt sokan még diákhitelt sem kaphattak – záróvizsgáikat, tanulmányaikat sem tudták folytatni. Egy tanár szerint a vírus miatt lépett az izlandi Etnológia Tanszék a 21. századba, ami régóta időszerű volt, ugyanis most rákényszerültek a 21. századi technológiai ugrásra, és ez fél év alatt (a második hullámra) sikerült nekik. Elmondta, hogy az új diákjait csak a Zoom-on látta, így nem ismerhette meg eléggé őket. Egy diák arról számolt be, hogy sokkal alaposabban tudta feldolgozni a szakdolgozati témáját, számára ez az időszak kreatív és alkotó jellegű volt, mégsem kapott utána munkát a végzettségének megfelelően, mert nem volt munkalehetőség. A könyvtárak bezárása is komoly kihívás elé állította a diákokat. Az interneten elérhető források szerepe megnőtt, a „csak” régi (nyomtatott) könyvekben, és nem digitalizált folyóiratokban őrzött tudásé pedig alaposan leértékelődött. Látszólag „naprakészebb” lett a felhasznált szakirodalom, valójában azonban elszakadt a gyökereitől, tudománytörténeti kontextusától (ami nem volt digitalizálva). Az online órákon néhányan kávéhegyeket voltak képesek meginni, mások egy idő után „erősebb” italra váltottak. A szociális kapcsolatok szétesetek. Néhányan eddig sem tudtak „diákéletet” élni, mert haza kellett utazniuk vidékre az órák után, most viszont „egyenlőek” lettek az addig pezsgő életet élő reykjavíki diákokkal. Ez először egyfajta nihil-liminalitás volt. A diákok azonban egy idő után megtalálták a lehetőséget, hogy Facebook-csoport, messenger, chat, skype vagy más módon tanulmányi csoportokat alakítsanak ki, online térben találkozzanak. Ezt sokan nem találták hatékonynak. Néhányan vicces kezdeményezésekkel próbálták oldani az órák hangulatát, hogy a figyelmet fenntartsák. Az egyik órára például mindenki ugyanúgy öltözött fel (törölközővel a nyakában, máskor dzsekiben, kalapban). Azonnal kialakult egyfajta oldott hangulat, ami megtörte az unalmat, és a tanárok is örültek neki. A fárasztó Covid-időszakban az ilyen felüdítő események adtak reményt, hogy a személyes kapcsolatok jókedélye megmaradhat. Sőt, így a távollakó diákok is bekapcsolódtak az ilyen közösségi élményekbe, amelyekből korábban rendszeresen kimaradtak.

6.

A panel második része egy kerekasztalbeszélgetés volt, amelyen neves etnológusok – Regina F. Bendix (Georg-August-Universität Göttingen), Marie Sandberg (University of Copenhagen) és Lauri Turpeinen (University of Helsinki) – mellett egy sokoldalú fiatal kutató, Dagrún Jónsdóttir (University of Iceland), és egy PhD hallgató – Pearl-Sue Carper (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) – vett részt. A kerekasztalbeszélgetést moderátorként Ana Svetel és Csáji László Koppány vezette. A beszélgetés a járvánnyal kapcsolatos első élmények felvázolásával indult, avval, hogy mi jut eszükbe először erről a szóról. Arra a kérdésre, hogy van-e valamilyen pozitív hatása a vírusnak, a résztvevők általában azzal feleltek, hogy nemigen tudnak ilyet, nem maradt több idejük a munkára, hiába remélték eleinte, hogy így lesz. Az egyetlen pozitív hatása számukra talán az volt, hogy a digitális- és távoktatás technikai és személyi feltételei (a tanárok és diákok tudása) kibővült, így a jövőben is kihasználhatják ezt az oktatási módot. A már jelentős kapcsolati tőkével rendelkező etnológusok számára a járvány nem csökkentette a személyes interakciókat, de az offline találkozások atmoszféráját nem tudta pótolni az online kommunikáció. Az online térben talán jobban a tárgyra koncentráltak a megbeszéléseken, így bizonyos szempontból időhatékonyabbá váltak, a magánjellegű és

elterelő kérdések száma visszaesett. Pearl-Sue Carper és Dagrún Jónsdóttir – PhD hallgatóként és fiatal kutatóként – komoly nehézségekbe ütközött, hiszen a konferenciák és munkamegbeszélések, offline előadások hiányában a személyes kapcsolataik alig bővültek a tizenöt hónap alatt. Dagrún Jónsdóttir egy izlandi múzeumot is irányít, ahol az online térben történő múzeumi részvétel nagyon sok energiát vett igénybe, de túl nagy közönséget nem vonzott, a látogatói létszám radikálisan visszaesett a valós térben tapasztalathoz képest. A beszélgetés következő témája az volt, hogy egyetemi környezetükben milyen tapasztalataik voltak a kormányzati segítséggel, intézkedésekkel kapcsolatban. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a gazdasági szereplőkhöz képest az oktatás és a kutatás jelentősen hátrébb sorolódott a preferenciák között, így a támogatásokból alig tapasztaltak valamit. Pearl-Sue Carper kiemelte, hogy a kollégiumok azonnali és teljes bezárása kilátástalan helyzetbe hozta a Németországban tanuló diákokat, főleg, akiknek nem volt hova hazamenni, így különösen a külföldi hallgatókat. Mivel az azonnal életbe lépő jogszabály kivételeket, árnyalatokat nem ismert, még saját felelősségre sem maradhattott senki a kollégiumokban, akkor sem, ha volt munkája. A könyvtárak bezárása is átgondolatlan volt. A könyvtárak igyekeztek ugyan trükkös módszerekkel szolgáltatásaikat részben fenntartani, de az első hullám alatt ez még egyáltalán nem sikerült. A második hullám során a digitális hozzáférés bővítése, a kölcsönzési lehetőségek megindulása hozott némi változást, ennek ellenére a könyvtárhasználat lehetőségei messze elmaradtak a korábbi időszaktól. A következő kérdés arra irányult, hogy mit tanulhatunk a világjárvány tapasztalataiból. Erre a járványhelyzeten túlmutató válaszokat kaptunk. Regina Bendix, Marie Sandberg és Lauri Turpeinen is kiemelte, hogy Európában – de talán a világ más régióiban is – a tudományt, a tudományos kutatást egyre inkább átpolitizáltság jellemzi, ezért tudomásul kell vennünk azt, hogy olyan projektek kapnak támogatásokat, olyan kutatók kapnak jobb pozíciókat, akik a társadalmi érdeklődésre számot tartó témákat dolgozzák fel. A politikai szféra szerintük egyre hangsúlyosabb szerepet vindikálnak a tudományos kutatások meghatározásában, főleg a finanszírozáson és az intézményirányításon keresztül, ami nem valószínű, hogy változni fog, hiszen globális jelenség. Ezt a járványhelyzet tovább erősítette, hiszen a források átcsoportosítása a támogatás-elosztásban még inkább felszínre hozta a preferált témák és a politikailag elvárt kutatási projektek létrejöttét. Regina Bendix, Marie Sandberg és Lauri Turpeinen az ifjú etnológusoknak és folkloristáknak azt javasolta a járvány egyik tanulságaként, hogy etnológiai, folklorisztikai tanulmányaik mellett rendelkezzenek más irányú végzettséggel, tudással is, ami két szempontból is előnyös lehet számukra: egyrészt a csökkenő munkalehetőségek esetén nem egy, hanem több képzés alapján tudnak munkát keresni, másrészt – és ez fontosabb – egyre inkább olyan kutatási projektekre lehet pályázati pénzt kapni, amelyek a tisztán etnológiai vagy folklorisztikai aspektushoz képest más szempontrendszerrel is érvényesítenek, többdimenziósok. Ilyen párosításként a jogot, a közgazdaságtant, a számítástechnikát és a turisztikát emelték ki, amelyek hasznosak lehetnek a fiatal tudósgeneráció számára.

7.

A panel első része – az előadások és a közönség kérdései az előadók válaszaival – 2021 őszétől nyilvánosan hozzáférhetővé válik a SIEF-honlapján, hasonlóan a legtöbb panelhez.